

INLEIDING

II Vervolging en proces

De Russische revolutie van 1905-1906 had op de hele socialistische beweging in Europa een diepe indruk gemaakt. Het prestige van de Russische socialisten steeg. In de linkervleugel van de internationale sociaal-democratie koesterde men hoge verwachtingen. In 1912 laaide de strijd van de Russische arbeiders weer op (Carr 1950-53, I:chapter 3).

Het was niet verwonderlijk dat Sneevliet op de telegrammen over de Russische omwenteling op 18 maart 1917 direct reageerde met een juichend artikel (Perthus 1976:135-8; *HVW* 25-3-1917:104-5). In zijn lofzang op het revolutionaire gebeuren in Sint-Petersburg uitte hij de vurige hoop dat dit een weerklank zou vinden in Pruisen/Duitsland en in Oostenrijk, zo als dat ook in 1905 het geval was geweest. Ook voor het onderdrukte volk van Java hield de Russische revolutie lessen in; als de zaaiers van het propaganda-zaad voor de Indische radicale politieke en economische volksbeweging krachtiger zouden voortgaan, tegen de verdrukking in, dan zou dat Javaanse volk evenals het Russische vinden: Zegepraal (*De Indiër* 19-3-1917; *Het proces* 1917:5-9).

De volgende ochtend bracht Sneevliet zijn manuscript naar het redactiekantoor van *De Indiër*. Het zou te lang duren voor het volgende nummer van *Het Vrije Woord* zou uitkomen – dat van 25 maart – en bovendien had het officieuze dagblad van de 'nationalistische' beweging Insulinde een groter oplaag dan het ISDV-orgaan.

De relatie tussen de radicale ISDV'ers en de voormannen van de beweging der 'Indiërs' was toen niet bijzonder goed, ook al bleek er zo nu en dan nog wel samenwerking mogelijk te zijn. Ongeveer tezelfdertijd werd door de Semarangse afdelingsbesturen van ISDV en Insulinde gezamenlijk vergunning aangevraagd voor een openbare vergadering over de Russische revolutie waar Sneevliet zou spreken.¹

Op het redactiebureau van *De Indiër* bleek hoofdredacteur J.F.H.A. Later nog niet aanwezig. Hij kreeg het manuscript van Tjipto Mangoenkoesoemo die het als redactielid in ontvangst nam. Later belde er Sneevliet over op en

¹ Dit herhaalde zich in Soerabaja, waar Baars als spreker zou optreden. *HVW* 25-3-1917:104-5; 10-4-1917:115-6, 119. Zie voor de slechte verhouding tussen Insulinde en de ISDV: *HVW* 10-1-1917:56-8; 25-1-1917:61-4; 10-2-1917:78-80.

vroeg om verzachting van de formuleringen aan het slot die hij te radicaal vond. Hij liet het manuscript overigens wel drukken, en stuurde de kopij van het laatste over Java handelende gedeelte met zijn aantekeningen voor wijziging naar Sneevliet toe. De auteur kwam naar eigen zeggen enigszins aan Laters bezwaren tegemoet, zonder de strekking te veranderen. Hij nam zeker niet alle suggesties over. Het stuk werd in *De Indiër* van 19 maart opgenomen zoals het door Sneevliet gewijzigd was.

Later, voormalig hoofdredacteur van het *Bataviaasch Nieuwsblad* en volgens Sneevliet ex-medewerker aan het persoverzicht dat de Politieke Inlichtingsdienst (PID) samenstelde, was geen nationalist in de geest van E.F.E. Douwes Dekker, maar eerder een radicale ethicus. *De Nieuwe Courant* van 6-2-1917 suggereerde dat het gouvernement gaarne zag dat hij 'de "Insulinders" wat in den band gaat houden'. Hij werd dan ook door Sneevliet in zijn nieuwe functie bij *De Indiër* uiterst sceptisch begroet (HVW 10-2-1917:79-80; 25-2-1917:85-6).

Laters opstelling tegenover Sneevliet is overigens wel kenmerkend voor de ambivalente houding van Insulinde ten opzichte van de ISDV-marxisten en hun radicale antikolonialisme.

Een paar dagen na het verschijnen van 'Zegepraal' kwamen de persreacties los; het felst was natuurlijk *Het Nieuws van den Dag van Nederlandsch-Indië*, dat van 'bloederig gezwets' sprak. *Het Soerabajaasch Handelsblad* vond dat de auteur niets begreep van wat er in Rusland omging. Dit bracht Sneevliet er toe een openbare debatvergadering over de betekenis van de Russische revolutie voor te stellen. Hier ging men natuurlijk niet op in. De krant die echter het meest Sneevliets ergernis gaande maakte, was de ethische *De Locomotief* en haar hoofdredacteur J.E. Stokvis die sociaal-democratische sympathieën koesterde. Stokvis had Sneevliet van het begin af goed in de gaten gehouden en bestreed hem systematisch. Door nu duidelijk de tegenstelling tussen Sneevliets werk bij de Semarangsche Handelsvereeniging en zijn revolutionaire propaganda aan de orde te stellen leek Stokvis op Sneevliets ontslag aan te sturen (HVW 25-3-1917:105-6, 110; 10-4-1917:116, 120; *De Locomotief* 22-3-1917).

De Indonesische pers reageerde voorzichtig. Het Bandoengse blad *Pertimbangan* publiceerde wel een complete Maleise vertaling van 'Zegepraal'. De vertaler, de radicale Insulindeman Darna Koesoema voegde er nog een waarderend commentaar aan toe (HVW 10-4-1917:117).

De officier van justitie bij de Raad van Justitie te Semarang mr. M.B. van Meerten had al op 24 maart Later opgeroepen voor een verhoor. Aangezien de hoofdredacteur van *De Indiër* toen de indruk scheen te hebben gekregen dat hij samen met Sneevliet zou kunnen worden vervolgd, is het niet onwaarschijnlijk dat hij toen geprobeerd heeft zich zoveel mogelijk aan de verantwoordelijkheid voor de publikatie te onttrekken. Hij overhandigde

de officier op eigen initiatief Sneevliets manuscript van 'Zegepraal', hetgeen Sneevliet hem buitengewoon kwalijk bleef nemen.

Zelf werd Sneevliet een kleine twee weken later door Van Meerten verhoord, en wel zeer uitgebreid, drie dagen lang, op 12, 14 en 16 april. Zijn indrukken van dit verhoor publiceerde hij onder de titel 'Het wekken van haat, vijandschap en minachting' in *Het Vrije Woord* (25-4-1917:121-3). Hierin suggereerde hij dat pas het helse kabaal over 'Zegepraal' in de Europese pers de officier tot zorgvuldiger lezing van het artikel en tot actie zou hebben gebracht.

Sneevliet had de officier om een afschrift gevraagd van diens uitvoerige notities van het verhoor; hij had dit stuk dan naar het Tweede-Kamerlid voor de SDAP mr. M. Mendels willen sturen, die hij wel vaker benaderde in verband met persdelicten. Hij zou echter alleen een afschrift kunnen krijgen als het echt tot vervolging kwam. De officier sprak bij het afscheid de hoop uit dat Sneevliet en zijn partijgenoten nu gewaarschuwd waren dat ze binnen de perken zouden moeten blijven. Sneevliet antwoordde hierop dat hij de grenzen van "s officiers perken" nog steeds niet kende. De betrokken strafrechtbepalingen kenden immers veranderlijke grenzen. Op dit punt had Sneevliet niet helemaal ongelijk. Het was al eerder opgevallen – zelfs bij de overheid – dat Indonesische journalisten voor hetzelfde 'misdrijf', het opwekken van gevoelens van haat tegen de regering of tegen andere bevolkingsgroepen, zwaarder werden gestraft dan hun Europese collega's.²

Daarnaast verkeerde zowel het staatsrecht als het strafrecht in een ingewikkelde overgangssituatie. Enerzijds was er een voorzichtig proces gaande naar vertegenwoordigende lichamen met beperkte bevoegdheden en zeer beperkte vertegenwoordiging van Indonesiërs. Aan de andere kant leidde het nieuwe sociale en politieke leven tot toenemende ongerustheid bij de Europese gemeenschap en tot nieuwe overheidsbehoefte om remmend en repressief te kunnen optreden.³

² Zie voor de vervolging van Mas Marco Kartodikromo en Darna Koesoema: Vb. 17-9-1915, no. 46; Vb. 8-5-1916, no. 55; exhibitum 3-7-1916, no. 50; Vb. 8-11-1917, no. 36. Verder ook de brief van GG Idenburg aan de minister van koloniën Pleyte van 8-3-1916, nr. 669, Vb. 8-5-1916, no. 55.

³ Artikel 111 van het Regeerings-reglement van 1854 bepaalde 'Vereenigingen en vergaderingen van staatkundigen aard, of waardoor de openbare orde wordt bedreigd, zijn in Nederlandsch-Indië verboden'. Langzamerhand kwam het koloniale staatsrecht in beweging. In 1903 werd in verband met de lokale raden artikel 111 in beperkte zin gewijzigd. Kandidaten voor die raden mochten worden aanbevolen. Een ingrijpende wijziging was nodig in verband met de komst van de Volksraad, doch het nieuwe artikel 111 kreeg pas op 1-9-1919 zijn beslag. Zie Hirsch 1907:90-4, 144; Kleintjes 1927, I:150-5, 212-9; *De Volksraad* 1964:26-224; Vb. 21-1-1915, no. 40; Vb. 10-4-1915, no. 12; Vb. 18-5-1915, no. 9; Vb. 14-6-1915, no. 21; Vb. 14-6-1915, no. 31; Vb. 5-5-1916, no. 8; Vb. 14-6-1916, no. 45; Vb. 13-4-1917, no. 33; Vb. 28-8-1917, no. 29; Vb. 8-6-1918, no. 6; Vb. 13-11-1918, no. 47; Vb. 25-11-1918, no. 1; Vb. 14-12-1918, no. 15; Sunaria 1926. Met het oog op bestrijding van gevaarlijke politieke propaganda kwam er in 1917 een aanvullende beperkende bepaling op het recht van vereniging en vergadering tot stand

Sneevliet wekte na het verhoor niet de indruk ongerust te zijn geworden. Kort daarop zou hij daar wel alle reden voor krijgen. Op 17 april registreerde het hoofd van de Politieke Inlichtingsdienst het bericht van zijn agent te Semarang, B.J. Onderwater, dat Sneevliet niet ontslagen was, maar dat hij door de Handelsvereniging Semarang ontslagen zou worden als een vervolging werd ingesteld. De voorzitter van het bestuur, mr. J.H. van Hasselt, deelde Sneevliet op 19 april zowel mondeling als schriftelijk mee dat hij zich voortaan zou moeten onthouden van openbare politieke activiteiten; als hij deze eis onvoorwaardelijk accepteerde zou hij voorlopig in zijn functie van secretaris gehandhaafd blijven.

De Handelsvereniging had Sneevliet lang nogal wat ruimte gegeven voor zijn politieke werk. Het gaf overigens wel aanstoot, maar men was zo tevreden over zijn werk dat er wel wat door de vingers werd gezien. Op den duur werden de bezwaren ernstiger, met name door de felle actie tegen de 'Indië Weerbaar'-beweging, die in Europese kringen zeer brede steun genoot. Sneevliet weigerde een Indië Weerbaar-circulaire aan de leden van de Handelsvereniging door te sturen. 'Zegepraal' en het verhoor door de officier van Justitie, in combinatie met een propagandarede op een duurtvergadering van de VSTP te Djocjakarta, gaven uiteindelijk de doorslag. Toen Sneevliet Van Hasselts eis afwees, werd hij op 20 april ontslagen;

(Kleintjes 1927, I:152). Apart mag nog worden vermeld de vaak zeer uitgebreide tegenwoordigheid van bestuurs- en politie-ambtenaren op vergaderingen, die sprekers (Sneevliet niet in de laatste plaats) tot de orde riepen.

Voor het scherpe drukperstoezicht zie: *Drukpers* 1917; *Reglement drukwerken* 1856 (het bekende 'gewrocht der duisternis' gewijzigd in 1896, 1906, 1914, 1917); *Toezicht drukpers* 1919; voorts: Vb. 20-2-1913, no. 53; Vb. 2-6-1913, no. 22; Vb. 7-12-1913, no. 1.

Het strafrecht was in beweging. Het Wetboek van Strafrecht voor de Europeanen (KB 10-2-1866, no. 54 (Indisch Staatsblad, no. 55)) en dat 'voor Inlanders' (vastgesteld bij ordonnantie van 6-5-1872 (Indisch Staatsblad, no. 85)) voldeden niet meer. Onder invloed van het nieuwe Nederlandse Wetboek van Strafrecht van 1886 werden nieuwe wetboeken opgesteld – Wetboek van Strafrecht voor de Europeanen (KB 12-4-1898, no. 30; Indisch Staatsblad, no. 178) en Wetboek van Strafrecht voor Inlanders – die niet zijn ingevoerd; dit vanwege het opkomen van de behoefte aan een geünificeerd strafwetboek voor alle bevolkingsgroepen. Bij KB van 15-10-1915, no. 33 werd het Wetboek van Strafrecht voor Nederlandsch-Indië vastgesteld (Indisch Staatsblad, no. 732) en op 1-1-1918 ingevoerd (Gouvernements Besluit 31-10-1917, no. 62; Indisch Staatsblad, no. 645). In 1914 werden (Indisch Staatsblad, nos. 205 en 206) aan de oude wetboeken voor Europeanen en voor 'Inlanders' nieuwe repressieve bepalingen toegevoegd, die op 15-3-1914 in werking traden, de artikelen 63a en b, respectievelijk 66a en b, luidend: 'Hij die door woorden of door teekens of vertooningen of op andere wijze gevoelens van vijandschap, haat of minachting tegen de Regeering van Nederland of van Nederlandsch-Indië opwekt of bevordert, wordt gestraft met tuchthuisstraf van vijf tot tien jaren' (voor 'Inlanders' (art. 66a) [...] dwangarbeid in den ketting van vijf tot tien jaren); (art. 63b) 'Hij die door woorden [...] tusschen verschillende groepen van Nederlandsche onderdanen of van ingezetenen van Nederlandsch-Indië opwekt of bevordert, wordt gestraft met gevangenisstraf van zes dagen tot vijf jaren' (voor 'Inlanders' (art. 66b)[...] dwangarbeid buiten den ketting van ten hoogste vijf jaren). Zie hierover: Louwes 1921:136-42; Idema 1934; Hirsch 1919; *Opkomst nationalistische beweging* 1967:374, noot 1.

overigens met drie maanden salaris en de jaarlijkse gratificatie van een maand salaris, alsook een zeer goed getuigschrift.⁴

Het ontslag gaf Sneevliet meer ruimte voor politieke actie, maar ook minder materiële middelen. Hij moest op een andere wijze in zijn onderhoud voorzien. Op 16 juni 1917 kon hij als propagandist in dienst treden van de VSTP (*De Volharding* 20-6-1917:1-2 en 5-7-1917:2-3).

De officier kwam niet erg snel tot nieuwe actie. Hoofdredacteur Later werd op 21 mei 1917 opnieuw, nu officieel, verhoord. Het gerucht ging toen dat alleen Sneevliet zou worden vervolgd en Later niet. Duidelijk werd de situatie pas toen Sneevliet op 13 juni voor de rechter-commissaris mr. D.J. Rebel moest verschijnen. Tot zijn verbazing vernam hij te zullen worden vervolgd voor een dubbel misdrijf: 1. het wekken of bevorderen van gevoelens van haat, vijandschap en geringschatting jegens het gouvernement van Nederlandsch-Indië; en 2. opzetting, door middel van een verspreid drukwerk, tot een misdrijf als bedoeld in artikel 49 van het Wetboek van Strafrecht voor Europeanen zonder dat die opzetting gevolgen had (*HVW* 10-6-1917:163). In zijn *Het Vrije Woord*-verslag voegde hij er aan toe 'artikel 49 bedreigt met doodstraf dengene die schuldig zijn aan een aanslag of samenspanning die ten doel heeft hetzij de omstooting of verandering der regeering, hetzij het in de wapenen brengen der ingezetenen tegen het in Nederlandsch-Indië gevestigd gezag'.⁵

⁴ *HVW* 10-5-1917:141-4. Sneevliet suggereerde dat resident P.K.W. Kern van Semarang druk op het bestuur van de Handelsvereniging zou hebben uitgeoefend om hem te doen ontslaan (*HVW* 10-6-1917:163-4; *Het proces* 1917:11).

⁵ Zie voor de tekst van het eerstgenoemde artikel (63a) noot 3. De tekst van artikel 49 van het oude strafwetboek voor Europeanen van 1866 luidde: 'De aanslag of zamenspanning, die ten doel heeft hetzij de omstooting of verandering der Regeering, hetzij het in de wapenen brengen der ingezetenen tegen het in Nederlandsch-Indië gevestigd gezag wordt met den dood gestraft'. Artikel 53 legt uit: 'Zamenspanning bestaat, zoodra het besluit tot de onderneming tusschen twee of meer personen is afgesproken, ofschoon er nog geen aanslag volgens de bepaling van het vorig artikel aanwezig is' (art. 52: 'aanslag bestaat, zoodra er eene daad is gepleegd of is aangevangen gepleegd te worden om tot het ten uitvoerbrengen der misdrijven, omschreven in de artt. 49 en 50 (art. 52 en 53 [in het Wetboek van Strafrecht voor Inlanders]) te geraken, ofschoon die misdrijven niet zijn voltooid').

Artikel 50 betrof doodstrafdreiging voor verwekking tot burgeroorlog of wapening van ingezetenen tot verwoesting, moord of plundering). Artikel 54 luidde: 'Zoo er geene zamenspanning tot stand komt, maar een voorstel wordt gedaan en niet aangenomen om er eene te vormen ten einde een misdrijf voorzien bij art. 49 (resp. art. 52 [Wetboek van Strafrecht voor Inlanders]) te plegen, wordt hij, die dit voorstel doet, gestraft met verbanning (resp. dwangarbeid buiten den ketting van twee tot vijf jaren' [Wetboek van Strafrecht voor Inlanders]).

In het Reglement op de drukwerken van 1856 luidde artikel 22: 'Opzetting door middel van te koop of ten toon gestelde, verkochte of verspreide drukwerken, tot het begaan van een misdrijf of overtreding, wordt gestraft als medeplichtigheid aan het misdrijf of de overtreding zelve. Indien de opzetting geen gevolg heeft gehad, wordt zij gestraft met gevangenisstraf van drie maanden tot één jaar, geldboete van f 25,- tot f 500,- te zamen of afzonderlijk, tenzij tegen het misdrijf of de overtreding zelve eene mindere straf bedreigd is, in welk geval op de

De volgende dag stelde de officier een requisitoir op waarin hij van de Semarangse Raad van Justitie vorderde om rechtsingang te verlenen tegen Sneevliet met verwijzing naar de terechtzitting en met bevel van gevangenneming. De verdachte werd ten laste gelegd: in het artikel 'Zegepraal' dat hij zo spoedig mogelijk had doen opnemen in het dagblad *De Indiër* met uitdrukkelijk verzoek tot zo spoedig mogelijke plaatsing 'gevoelens van vijandschap, haat of minachting tegen de Regeering van Nederland en die van Nederlandsch-Indië' te hebben opgewekt of bevorderd; en de bevolking te hebben opgezet 'tot het begaan van een misdrijf nl. het plegen van een aanslag, die ten doel heeft, de omstooting of verandering der Regeering van Nederlandsch-Indië welke opzetting echter geen gevolg heeft gehad'.

De Tweede Kamer van de Raad van Justitie te Semarang weigerde in zijn beschikking van 30 juni 1917 de gevorderde rechtsingang. Het door verdachte gepleegde feit viel niet onder het bereik van de strafwet, zo werd zonder enige juridische omhaal vastgesteld (Mr. 174x/1918 in Vb. 13-11-1918, no. 50).

Het wekt geen verbazing dat Van Meerten hier geen genoegen mee nam. Nog diezelfde dag tekende hij verzet aan en ging in beroep bij het Hoogerechtshof met een memorie van verzet, gedagtekend 4 juli 1917 (*Het proces* 1917:12-7). Het eerste wat in dit stuk opvalt is het ongenoegen over het hele beleid van de Semarangse Raad van Justitie, dat door de officier kennelijk veel te tolerant werd geacht. De Raad had volgens hem de strekking van het artikel niet begrepen. Voorts was er opzet in het spel door de keuze van het blad – vooral gelezen door ontevreden – en van het tijdstip – direct na het bedoelde revolutionaire gebeuren in Rusland; en die opzet verwees weer naar de mentaliteit en het politiek verleden van de

opzetting die straf wordt toegepast'. (*Nederlandsch-Indische wetboeken* 1917:1083-4, 1798.) Het nieuwe geünificeerde Wetboek van Strafrecht (KB 15-10-1915, no. 33) was weliswaar nog niet van toepassing verklaard, doch enige invloed moeten de nieuwere opvattingen en formuleringen wel hebben gehad. Het betrokken oude art. 63a luidde in gewijzigde vorm, nu art. 154 geworden: 'Hij die opzettelijk gevoelens van vijandschap, haat of minachting tegen de Regeering van Nederland of van Nederlandsch-Indië opwekt en bevordert, wordt gestraft met gevangenisstraf van ten hoogste zeven jaren, of geldboete van ten hoogste driehonderd gulden'; en voorts art. 155(1): 'Hij die een geschrift of afbeelding, waarin gevoelens van vijandschap, haat of minachting tegen de Regeering van Nederland of van Nederlandsch-Indië worden opgewekt of bevordert, met het oogmerk om aan den inhoud ruchtbaarheid te geven of de ruchtbaarheid daarvan te vermeederen, verspreidt, openlijk ten toon stelt of aanslaat, wordt gestraft met gevangenisstraf van ten hoogste vier jaren en zes maanden of geldboete van ten hoogste drie honderd gulden'. Het onderwerp aanslag werd in art. 108 als volgt geformuleerd: 'De aanslag ondernomen met het oogmerk om den wettigen regeringsvorm van Nederlandsch-Indië te vernietigen of op onwettige wijze te veranderen wordt gestraft met gevangenisstraf van ten hoogste vijftien jaren'. Hierbij hoort ook nog vermeld te worden art. 110: 'De samenspanning tot eene in de artikelen 104-109 [betreffende aanslagen op koning/koningin, gouverneur-generaal, op de integriteit van het grondgebied van de staat, en gewapend verzet]' (*Wetboek van strafrecht* 1916:27-9, 40-2).

verdachte, waarover een partijgenoot inlichtingen had verstrekt. Als drijver in revolutionair-anarchistische (SDP-)richting had Sneevliet zich in de VSTP in Nederland onmogelijk gemaakt. Dit had zich in de ISDV weer herhaald waardoor men hem op het pinkstercongres uit de partij had willen stoten. Het ophitsend karakter van het artikel leverde indirect ook zijn ontslag op als secretaris van de Handelsvereniging. Wat de eis tot gevangenneming betreft – zo ging de redenering van Van Meerten verder – dit was op grond van de precedenten van Minami en Mas Marco die dezelfde misdrijven pleegden, niet meer dan billijk.⁶

De procureur-generaal mr. G.W. Uhlenbeck eiste in zijn requisitoir van 13 juli 1917 – ingediend door de advocaat-generaal mr. H.V. Monsanto – vernietiging van de beschikking van de Semarangse Raad van Justitie met last tot gevangenneming ter zake van de feiten omschreven bij de vordering van de officier van Justitie van 14 juni 1917.

Het Hooggerechtshof (Tweede Kamer) oordeelde op 30 juni 1917 dat genoegzame gronden van bezwaar tegen de verdachte gerezen waren om het verzoek van de officier ter verlening van rechtsingang met verwijzing naar de terechtzitting, toe te staan. Het achtte geen termen aanwezig om gevangenneming van verdachte te bevelen (*Het proces* 1917:19-20).

Op 9 augustus volgde de dagvaarding, die door de deurwaarder A.B. Carels op 10 augustus aan Sneevliet werd betekend. De argumentatie van de officier volgde nagenoeg tekstueel die van zijn requisitoir van 14 juni. Vier getuigen werden opgeroepen: natuurlijk Later, twee Chinezen, Kwee Kim Soen, hoofd letterzetter bij de drukkerij van *De Indiër*, Tjian Tjin Pah, expediteur van dat blad en de Javaan Moch, loper (*Het proces* 1917:21-5; Archief Sneevliet inv.nr. 104).

Sneevliet heeft heel wat moeite moeten doen om afschriften te bemachtigen van alle relevante stukken. Hij riep daarbij ook de hulp in

⁶ Een aantal Japanners roerde zich in 1917 ten gunste van hun land. Enkel wisten toe te treden tot Insulinde dat een pro-Japanse gezindheid vertoonde. De journalist Yoriyoshi Minami was lid van de redactie van het Bandoengse blad *Pertimbangan*. Op grond van artikelen in de nummers van 24-6-1916 en 18-9-1916 van dit blad werd hij op 14-11-1916 door de Raad van Justitie te Batavia wegens het opwekken van haat tussen verschillende groepen en opzetting tot omstoting der regering veroordeeld tot een jaar gevangenisstraf, met aftrek van de tijd van de voorlopige hechtenis (Mr. 2633/1916 in Vb. 29-6-1917, no. 2; Vb. 8-12-1916, no. 58).

De Javaanse journalist en radicale nationalist Mas Marco Kartodikromo werd in 1915 voor een dergelijk misdrijf, wegens een aantal artikelen in het blad *Doenia Bergerak*, door de Raad van Justitie te Semarang veroordeeld tot negen maanden, wat in hoger beroep tot zeven maanden werd teruggebracht, waarna door acties van Insulinde, de ISDV en het Comité van Actie tegen de artikelen 63 en 66 Indisch Wetboek van Strafrecht gratiëring volgde. Op 24 april 1917 werd Marco, die in preventieve hechtenis was genomen, en in hoger beroep op 27 juni 1917, veroordeeld tot één jaar, wegens twee artikelenreeksen, de eerste gebundeld onder de titel *Boekoe sebaran jang pertama* (1916) en de tweede in het dagblad *Pantjara Warta* in februari 1917 verschenen (Vb. 8-5-1916, no. 55; Vb. 24-5-1917, no. 67; Vb. 8-11-1917, no. 36).

van zijn advocaten. Pas na 5 september 1917 kon hij de tekst van de memorie van verzet van Van Meerten in handen krijgen (Archief Sneevliet inv.nr. 103).

Een van de advocaten was mr. L.J.P.J. Jeekel, een strafrechtsspecialist die sympathiseerde met Insulinde. Verder raadpleegde Sneevliet mr. W.M. van der Breggen van het advocatenkantoor Wagener en Bijl, ook te Semarang (Archief Sneevliet inv.nr. 105). Sneevliet was oorspronkelijk van plan geweest om zich door Jeekel te laten verdedigen, doch kwam bij nadere bestudering van de dagvaarding tot de conclusie dat hij dit zelf moest doen; het was te zeer een politieke aangelegenheid (Archief Sneevliet inv.nr. 105). Tevoren was Baars reeds ingeschakeld om gegevens te verzamelen voor de verdediging. Er kwamen ook nog anderen bij te pas en Sneevliet had zelf ook interessant economisch materiaal kunnen verzamelen in de loop van zijn werk bij de Handelsvereniging. Het was echter vooral Baars die de meeste documentatie opbouwde (Mul 1987:56; brief Baars aan Sneevliet 11-8-1917 in Archief Sneevliet inv.nr. 48; Archief Sneevliet inv.nr. 113-9).

De rechtszitting

Het proces zelf nam vier dagen in beslag – 20 tot en met 23 november 1917 – afgezien van de openbare uitspraak van de Raad van Justitie op 30 november. De belangstelling was groot. Iets dergelijks, een openbaar politiek proces van een Nederlander, had in het moderne koloniale tijdperk nog niet eerder plaats gevonden. De pers, ook een deel van de Maleise pers, besteedde er dan ook veel aandacht aan (*Overzicht Inlandsche Pers*, november-december 1917).

De verhoren van Sneevliet en van de getuigen die van beide zijden waren gedagvaard, leverden niet veel nieuwe feiten op. Die van Sneevliet – de degelijke, gematigde socialistische leraar D.J.A. Westerveld, de redacteur van het VSTP-orgaan *De Volharding* A.G.P. Wiewel, de leraar aan de HBS te Soerabaja tevens lid van het dagelijks bestuur van de ISDV C. Hartogh, en de voormalig vakbondsbestuurder van de Algemeene Nederlandsche Diamantbewerkersbond A. van Wezel – kweten zich nauwgezet van hun taak als getuigen à décharge.

In zijn requisitoir benadrukte de officier dat beklaagde niet werd vervolgd als sociaal-democraat, maar vanwege zijn optreden 'oproer kraaiend, stokend, tweedracht zaaiend, niet waarderend het goede dat door de Regeering wordt verricht'. Met name de afgescheiden sociaal-democraten S. Koperberg en R.A. Schotman en hun nieuwe orgaan *Het Indische Volk* werden aangehaald met hun scherpe kritiek op Sneevliets politiek. Beklaagde kon, aldus de officier, van geluk spreken dat hij zo lang niet was vervolgd op grond van de artikelen 63a en b.

Wat de tweede tenlastelegging betrof – het artikel 49 – was volgens Van Meerten het noemen van Dipo Negoro als opstandeling duidelijk genoeg. Beklaagde was langzamerhand staatsgevaarlijk geworden. Hij mocht kritiseren, doch zijn excessen moesten worden beteugeld. Aangezien beklaagde nu voor het eerst met de strafrechter in aanraking kwam, golden verzachtende omstandigheden. De officier vond dat de straf niet in haar volle strengheid hoefde te worden toegepast; hij eiste negen maanden gevangenisstraf (*Het proces* 1917:37-44).

Sneevliets verdedigingsrede nam drie zittingsdagen in beslag: 21, 22 en 23 november 1917. Dit was overigens veel te kort voor het hele stuk dat door Baars en Sneevliet was opgesteld, en dat later in druk 292 bladzijden in beslag nam. De vice-president van de Raad van Justitie, Tweede Kamer, mr. J.G.J. Oetgens van Waveren Pancras Clifford, moest Sneevliet wel eens tot bekorting manen; grote stukken moesten worden overgeslagen.

Niettemin getuigden de ongeveer zeven uur die Sneevliet werden gegund van een grote liberaliteit, die weinig waardering vond bij de koloniaal-Europese pers.

Sneevliet begon met een aanval op de ongenueanceerde zienswijze en methoden van de officier, die zijns inziens overeenkomsten vertoonden met die van bepaalde onscrupuleuze Europese kranten. Gedetailleerd gaf hij aan hoe weinig de officier van zijn politieke verleden in Nederland wist en begreep. Daarna volgde een uitvoerige weergave van zijn sociaal-democratische opvattingen: hoe hij tot het socialisme was gekomen; wat onder revolutionair moest worden verstaan, waarbij vooral Wilhelm Liebknechts befaamde verdediging tijdens het Hochverratsprozess te Leipzig in 1872 werd aangehaald; revolutie als historisch proces, geen maakwerk; wat de staat en het imperialisme waren, en wat het verblijf in Indië hem had geleerd over de uitwerking van kapitalisme en imperialisme; en tenslotte wat de sociaal-democratische koloniale politiek en in het bijzonder Karl Kautsky te zeggen hadden over koloniale ethiek als noodzakelijk bestanddeel van het kapitalisme en zijn expansie.

Vervolgens stelde Sneevliet de ontwikkeling van de koloniaal-Indische maatschappij zelf in den brede aan de orde: de kern van zijn betoog. Het ging hem er daarbij niet in de laatste plaats om aan te tonen dat hij geen haat zaaide, doch slechts weergaf wat vele anderen soms veel scherper hadden geformuleerd aan kritiek, vanaf de tijd van de Compagnie tot op heden.

Baars en Sneevliet hadden hard moeten werken om de benodigde uitgebreide documentatie bijeen te brengen. Het probleem vormde zeker niet een gebrek aan gedrukte gegevens en meningen. Voor degenen die de weg wisten, lag het materiaal als het ware voor het oprapen. Er was nauwelijks een terrein te bedenken waarop een socialist kritiek zou kunnen

uitoefenen of de bronnen vloeiden rijkelijk. Naast de geschriften van de grote ethici als Brooshooft en Van Deventer, konden de onuitputtelijke mindere-welvaartsverslagen en tijdschriften als *De Indische Gids*, het *Koloniaal Tijdschrift* en *Koloniale Studiën* worden uitgevlooid; en verder ook verschillende kranten, waaronder de zo scherp gekritiseerde *De Locomotief*.

In een bijna encyclopedisch volledigheidsstreven kwamen aan de orde: vormen van onvrije arbeid; drukkende belastingen en vele onbetaalde verplichte diensten; onvrije grondverhuur en de macht van de suiker-industrie; zeer ongelijke watervoorziening bij de irrigatie; ongunstige kredietverschaffing en woeker; lage lonen; slechte huisvestings- en gezondheidstoestanden; beperkte en slechte onderwijsvoorzieningen, en vele andere zaken.

Bij het doornemen van de gebruikte gedrukte documentatie – en er was echt nog wel meer – komt men onder de indruk van het vele, kritische en vaak ook degelijke werk dat door ambtenaren en particulieren is verricht op het terrein van de beschrijving der toestand van de bevolking. Sneevliets kritiek was inderdaad verre van nieuw en origineel. Nieuw was wel dat iemand het totale koloniale bestel als uitvloeisel van kapitalistische exploitatie onder vuur nam.

Tenslotte werden de specifiek juridische aspecten van de vervolging behandeld. Dit kreeg de vorm van een uitvoerige kritiek op alle betrokken artikelen van het oude en nieuwe strafwetboek en van het drukpers-reglement. Deze artikelen waren volgens Sneevliet geschikt om elk politiek leven onmogelijk te maken, of om dit leven ondergronds te drijven. Lang stond hij ook stil bij de manier waarop de officier de artikelen interpreteerde, op onsamenhangend en extreem gezochte wijze. Niet de door Sneevliet vermelde feiten werden betwist, alleen de wijze waarop hij ze had vermeld. Anderen hadden de punten van kritiek scherper geformuleerd en zichzelf eerder ook; en toen gebeurde er niets.

Wat het artikel 49 en verder betrof, had hij, Sneevliet, niets beraamd; integendeel, als sociaal-democraat was hij er vast van overtuigd dat de georganiseerde massa's dit werk zelf zouden moeten doen.

In zijn repliek ging de officier onder andere in op de beschuldiging met het bestuur van de Handelsvereniging en de hoofdredacteur van *De Locomotief* onder één hoedje te hebben gespeeld en gehandeld te hebben op instigatie van de procureur-generaal. Hij ontkende dit. Zijn beslissing om de vervolging door te zetten viel pas na Sneevliets optreden in de strijd bij de laatste gemeenteraadsverkiezingen in Semarang.⁷

⁷ Bij die verkiezingen werkten de afdelingen van Insulinde en de ISDV te Semarang samen, met elk een eigen kandidaat: J.H. de Nijs en Sneevliet. Geen van beiden werd gekozen op 11 mei. De gematigde ISDV'er Westerveld, die niet tot de felle anti-Sneevliet-groep behoorde, had zich uit de gemeenteraad teruggetrokken, waarin hij gekozen was bij de vorige

Op de zitting van 30 november 1917 viel de uitspraak van de Raad van Justitie. Sneevliet werd ontslagen van rechtsvervolging. Beklaagde had eenzijdige en scherpe kritiek geleverd op bestaande misstanden, doch kritiek was nodig wil men op verbeteringen aandringen, meende de Raad. Er waren geen gevoelens van vijandschap, haat of minachting opgewekt. Wat het plegen van een aanslag betreft had beklagde slechts de Inlandse bevolking opgewekt 'om moedig strijd te voeren ter verkrijging van een betere positie en tot het uit de weg ruimen van misstanden'.

Het proces en de uitspraak van de Raad van Justitie deden nogal wat stof opwaaien; tot in Nederland toe was de publiciteit groot. Sneevliet en de ISDV bereikten waarschijnlijk wel alles wat er maar met een politiek proces bereikt kon worden.

De officier van Justitie Van Meerten – die vermoedelijk meer de mening van de conservatieve Europese meerderheid vertolkte dan de Raad van Justitie – zorgde er voor dat Sneevliet strafrechtelijk in de publiciteit bleef. Hij tekende op 5 december 1917 hoger beroep aan en stelde op 6 december een memorie van appèl op. Twee maanden later, op 9 februari 1918, volgde de dagvaarding die op 15 februari werd betekend. Op 27 maart 1918 eiste de procureur-generaal Uhlenbeck vernietiging van het vonnis van de Semarang Raad van Justitie en alsnog schuldigverklaring van Sneevliet aan het opwekken van gevoelens van vijandschap, haat en minachting tegen de regering van Nederland en van Nederlandsch-Indië en veroordeling tot 9 maanden gevangenisstraf en onmiddellijke preventieve hechtenis (Mr. 174x/1918 in Vb. 13-11-1918, no. 50).

Sneevliet had zijn verdediging voor de zitting van het Hooggerechtshof weer schriftelijk voorbereid en had zijn advocaat mr. Jeekel een memorie van revisie doen indienen. Zijn betoog was dit keer beknopter en meer op de juridische kanten gericht (Archief Sneevliet inv.nrs. 132-3).

Op 30 maart 1918 verklaarde het Hooggerechtshof 'den Officier van Justitie niet ontvankelijk in het door hem aangeteekend hooger beroep van het op 23 november 1917 gewezen en op 30 november 1917 uitgesproken vonnis van den Raad van Justitie te Semarang (2e Kamer) in de zaak van den hierboven nader aangeduiden beklagde Henricus Josephus Franciscus Maria Sneevliet' (Mr. 174x/1918 in Vb. 13-11-1918, no. 50).

Sneevliet kwam op 5 april 1918 uit Batavia terug in Semarang en werd op het station begroet door een massa van vele duizenden Javanen (Mr. 174x/1918 in Vb. 13-11-1918, no. 50).

Nog in 1917 was *Het Proces* uitgekomen, dat ook als een soort handboek

verkiezingen door de gezamenlijke actie van de beide organisaties. Hij was het niet eens met de nieuwe samenwerking en kandidatuur, nu de onderlinge verhoudingen zo vertroebeld waren. *HVW* 25-4-1917:128; 10-5-1917:148; 25-5-1917:157-60; Archief Sneevliet inv.nrs. 81-2.

en naslagwerk door antikoloniale activisten kon worden gebruikt. Volgens Roeslan Abdoelgani schijnt Soekarno in 1929 te Bandoeng te hebben gezegd: 'Als je mij wilt begrijpen moet je *Het Proces* van Sneevliet lezen'.